

Dočasné tábory v priestore Gerulaty

Archeologickú topografiu kastela Gerulata doteraz tvoril stály, resp. trvalý tábor, vicus – civilná osada, pohrebiská a širšie zázemie, z ktorého bola preskúmaná villa rustica a rustikálne sídlisko. K tomuto miestopisu pribudol ďalší typ objektov, typických pre rímsku dobu, a to dočasné tábory.

Mapa Rusoviec s vyznačenými objektmi a kastelom.

Autorky: Jitka Jezná – Jaroslava Schmidtová.

Map of Rusovce with the marked out objects and the fort

Prvý tábor bol odkrytý v centre Rusoviec medzi Balkánskou ulicou a ulicou Pohraničníkov. Priekopu tohto tábora prvý raz preskúmala v roku 1982 Magda Pichlerová (Pichlerová 1983, s. 209; Pichlerová 1985, s. 198 – 199), v roku 1984 Jaroslava Schmidtová, vtedy pracovníčka Archeologického ústavu SAV (nepublikované), v roku 1996 Igor Bazovský (Bazovský – Šefčáková 1999, s. 61) a v roku 2004 opäť Jaroslava Schmidtová. V roku 2009 sa pred stavbou rodinného domu na Balkánskej ulici uskutočnil výskum, kde sme priekopu opäť preskúmali a získali výnimočný nálezový materiál (Schmidtová – Barta 2013, v tlači; Nadaskay – Schmidtová – Barta 2013, v tlači). Datovanie tohto výnimočného súboru do druhej polovice 2. storočia n. l., ako aj objav výrobkov konkrétnych majstrov v deštruktívnych vrstvách v niekoľkých limitných kastelloch v Panónii z obdobia markomanských vojen jednoznačne spájajú priekopu s vojenskými aktivitami v Gerulate, a na limite (limes). Rozptýl črepov *terra sigillata* svedčí o rýchlom a jednorazovom zániku priekopy. Nález obrannej priekopy na skúmanej polohe je dokladom areálu opevneného proti útoku a zariadeného na obranu. Nálezy potvrdili predpoklad, že opevnenie existovalo v období markomanských vojen, keď bolo potrebné v Gerulate umiestniť väčší počet vojenských jednotiek a dostalo označenie kastel Gerulata II (Varsík 1996, s. 31; Schmidtová 2012, s. 269; Schmidtová – Barta 2013, v tlači).

Do obdobia markomanských vojen kladieme aj vznik kamenného kastela, ktorý predstavuje druhú

stavebnú etapu Gerulaty. Keďže opisovaný tábor Gerulata II je vzdialený od kastela len asi 200 m, nemožno vylúčiť alternatívu, že ide o prechodné táborisko pre oddiely budujúce kamenný kastel druhej stavebnej etapy.

Druhá priekopa, ktorú možno považovať za obvodovú obrannú priekopu dočasného tábora z rímskej doby, sa nachádza v severozápadnej časti Rusoviec neďaleko rímskeho sídliska situovaného v širšom zázemí kastela, tzv. poloha Pri vodárni, resp. Tehelný hon. Nachádzajú sa tam stavby, ktoré boli objavené leteckým prieskumom a verifikované klasickým prieskumom v roku 1997. Do tejto lokality možno radiť aj sídliskové objekty na Hábovej ulici 201/1 (parc. 460) preskúmané záchranným výskumom na stavbe odkanalizovania Rusoviec v roku 1998. Sledovanie inej líniovej stavby v roku 2000 prinieslo po-

Ulica Pohraničníkov, objekt 1 – západný profil priekopy

Rusovce, Ulica pohraničníkov (street), construction 1 – western profile of the trench

Foto: J. Schmidtová

znatky o zničenom objekte č. 4 v tesnej blízkosti železničnej trate pri železničnom priechode smerom na Jarovce (Schmidtová 2010, 13, obr. 2). Spojka optických káblov vybudovaná v roku 1998 narušila objekt z rímskej strešnej krytiny, ktorý sa dá považovať za hrobku z tehál. Výskum na stavbe rodinného domu na Hájovej ulici 179 odkryl v obvodej ryhe v severovýchodnej časti novostavby, konštrukčný prvok sídliskovej stavby – kolovú jamu. Statika pôvodného dreveného kolu bola zabezpečená veľkými fragmentmi tegúl, plochých rímskych tehál. Na jednom fragmente sa nachádzal začiatok kolku patriaci elitnej jazdeckej jednotke ALA PRIMA CANNANEFATUM, stacionovanej v Gerulate od začiatku 2. storočia n. l. Nález tehly s nápisom cananefatských jazdcov je prvý a doteraz jediný v Rímskej ríši. (Schmidtová 2010, s. 9 – 16).

V roku 2010 sa realizoval záchranný archeologický výskum na stavbe inžinierskych sietí tejto lokality (Jelínek – Kendrala 2010, s. 142). V pestrej objektovej skladbe (hroby, štrkové základy stavieb, sídliskové jamy, žľaby) polykulturnej lokality sa prvý raz objavila priekopa, ktorej pokračovanie sme preskúmali pri stavbe rodinného domu na parcele č. 1224/148.

Priekopa má šírku 320 cm, dno sa nachádza v hĺbke 240 cm od úrovne terénu. Má smerovanie severozápad – juhovýchod. Priekopa má profil písmena V, šikmé steny sa v dolnej časti zužujú, dno je mierne zaoblené. Priekopa pretína podložné piesky a je zahĺbená do štrkových podložínych vrstiev. Vo výplni priekopy sme konštatovali štyri vrstvy, pričom tretia vrstva sa nachádza len na južnom profile:

Prvá vrstva: bielo-žltá piesčitá zemina, nesúdržná, heterogénna, obsahuje drobné štrkové okruhliaky;

Druhá vrstva: vrstvy žltobielo-hnedej zeminy, hnedá zemina obsahuje žlté zrná piesčitej zeminy, žltá zemina obsahuje hnedé zrná hlinitej zeminy;

Tretia vrstva: hnedo-žltá piesčito-hlinitá zemina, nesúdržná, heterogénna, obsahuje žlté zrná piesčitej zeminy

Štvrtá vrstva: hnedá hlinito-piesčitá zemina, nesúdržná, heterogénna, obsahuje štrkové okruhliaky, fragmenty vápennej malty, tehlu, korene stromov a kríkov

Spodné vrstvy – prvá a druhá – sú dokladom pozvoľného ukladania materiálu, štvrtá vrstva je zásyp a ukazuje na rýchly a jednorazový zánik priekopy.

Na rímskych hraniciach a na území barbarika možno sledovať pozostatky vojenských táborov. Najskôr Rimania budovali na území ríše len dočasné tábory. Po expanzii Caesara a Augusta bolo potrebné zabezpečiť dobyté územie a začali vznikať stále tábory, ktoré boli sústredené pozdĺž hraníc. Dočasné, resp. prechodné tiež poľné či krátkodobé vojenské tá-

bory sa stavali na kratšiu či dlhšiu dobu. Budovali sa ako ochrana vojska na cudzom území, mohli slúžiť ako oporné body pred bitkou a v prípade dlhšieho pobytu, napr. pri prezimovaní. Rímska armáda bola nútená postaviť si dočasný tábor aj po každodennom pochode. Legionári prešli denne priemerne 20 rímskych míľ a tábor si vedeli postaviť v priebehu 3 až 5 hodín. Tábor musel byť vybudovaný do zotmenia, aby vojsko nebolo ohrozené. Miesto na vybudovanie tábora bolo starostlivo vyberané, dbalo sa na bezpečnosť a dostatok dreva a vody pre ľudí a zvieratá.

Tábor budovali zvláštne ženskej jednotky (*immunes*), pričom

▲▲ Ulica Pohraničníkov, priekopa na severnom profile

Ulica pohraničníkov, trench in the northern profile

▲ Tehelný hon, objekt 1J, pohľad na juh

Rusovce, locality of Tehelný hon, object 1J, southern view

Foto: J. Schmidtová

◀ Kahanec s viacplamenným horákom Candle with multi-flame burner

Foto: Ľ. Mišurová

Antonius Pius, averz a reverz,
nález z priekopy
na ulici Pohraničníkov

Antonius Pius, front and reverse,
finding from the trench

Foto: Ľ. Mišurová

Zvieracia plastika, nález z priekopy
z ulice Pohraničníkov

Animal statue

Foto: Ľ. Mišurová

Fragment spodnej časti tela misky
typu Drag. 37. Obzerajúca sa laň
bežiaca doprava, kmeň stromu,
bežiaci jeleň, spodný okraj reliéfu
tvorí lem z dvojitého lístkov.
Rheinzabern. Podľa: Nádaskay –
Schmidtová – Barta, v tlači.

Fragment of the lower part of the
Drag 37-type bowl

obvykle tretina až polovica vojska stráži. Náradie a nástroje si niesol každý legionár sám. Stavebným materiálom bola hlina, mačína a drevo. Vojaci podľa jednotiek hĺbili priekopy (*fossae*) a z vykopanej zeminy všíli val (*vallum*), ktorý mohol byť spevnený palisádou. Výšku palisády určila zabodnutá *pila muralia*. Pila muralia je zašpicatený kôl, ktorý patril do povinnej výbavy legionárov od Mariovej reformy v roku 104 pred n. l. Zviazané koly vytvorili palisádu. Vlastná výstavba sa riadila presnými vojenskými predpismi a budovanie tábora riadil *tribun* alebo *praefectus castrorum*. Ťažkej práce boli ušetrení príslušníci technických a zabezpečovacích práporov a, samozrejme, velitelia. Prácu vojakov riadili *centurioni*, ktorí priebežne kontrolovali a merali hĺbku, výšku a šírku priekop a valov.

O budovaní táborov sa dozvedáme priamo z antických prameňov od Polybia, Hyginusa, Vegetia Renata. Výber vhodného miesta mali na starosť prieskumníci. Rozmery a tvar tábora boli prispôbené počtu vojakov a terénu. Tábory boli chránené jednou alebo dvomi priekopami s hlineným valom a palisádou, nárožia boli zaoblené. V areáli sa stavali kožené stany. Jeden stan *contubernium* bol určený pre 8 legionárov a podľa Hyginusa mal rozmery 120 x 30 stôp (39,5 x 9 m). Centurión a dôstojníci mali priestrannejší stan. Najskôr sa určilo miesto pre stan vrchného veliteľa a od neho zememerači naznačili dve základné osi tábora, ktoré určili základnú orientáciu tábora. Os sever – juh *cardo maximus* určovala hlavnú táborovú ulicu *via principalis*. Os východ – západ *decumanus maximus* určovala velitelskú cestu, ktorá spájala príbytok veliteľa s hlavnou táborovou bránou *porta praetoria*, ktorá smerovala na východ alebo smerom k nepriateľovi. Na západnej strane tábora bola brána *porta decumana*, ktorá spájala tábor so zázemím.

Charakteristickými znakmi rímskych poľných táborov opísaných na Morave a Slovensku je tvar štvorcový, obdĺžnikový, lichobežníkový či dokonca nepravidelný, zaoblené nárožia a hrotené priekopy. Brány boli buď otvorené a pred nimi boli vybudované úseky ochranných priekop (*tituli/tutuli*) alebo *clavicula*. Clavicula vyzerá rovnako ako titulum, avšak priekopa a val sa stáčajú smerom von alebo dnu. (Johnson 1987, s. 66). Najväčšie tábory na Morave i na Slovensku mali až 40 ha, pričom dĺžka strán môže byť až 700 m, menšie majú okolo 20 ha a najmenšie 1 ha.

Objavy početných pochodových alebo dočasných táborov v priestore severne od Dunaja možno považovať za jeden z najväčších úspechov terénneho bádania v posledných dvadsiatich rokoch. Sú priamymi dokladmi o pohybe rímskych vojsk na barbarskom území v období markomanských vojen. Prvé boli identifikované pomocou leteckej prospekcie na území Rakúska už v 80. rokoch 20. storočia. Rozvoj leteckého prieskumu na Morave a Slovensku priniesli takisto

doklady objektov s charakteristickými vzrastovými príznakmi v teréne (Rajtár 1997, s. 473 – 477). Najviac lokalít z Moravy je z okresu Břeclav (Tejral 1997, s. 531 – 536; Bálek – Šedo 1998, s. 159 – 184; Musil 2000, s. 103 – 136).

Literatúra

- BÁLEK, M. – ŠEDO, O. Príspevek k poznání krátkodobých táborů římské armády na Moravě. In *Pamiatky archeologické* 89, 1998, s. 159 – 184.
- BAZOVSKÝ, I. – ŠEČÁKOVÁ, A. Die neuesten Grabfunde der Wieselburger Kultur in Bratislava-Rusovce. In *Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei*. Nitra 1999, s. 53 – 61.
- DROBERJAR, E. *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha 2002, s. 265 – 288.
- JOHNSON, A. Römische Kastelle des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr. in Britannien und in den Germanischen Provinzen des Römerreiches. Mainz am Rhein, 1987.
- MUSIL, J. Dočasně římské tábory v literárních a archeologických pramenech. In *Studia Hercynia* 4, s. 103 – 136.
- NÁDASKAY, E. – SCHMIDTOVÁ, J. – BARTA, P. Terra sigillata z priekopy rímskeho tábora Gerulata II v Bratislave-Rusovciach. In *Zborník SNM, Supplementum*, v tlači.
- PICHLEROVÁ, M. Pokračovanie výskumu v Bratislave-Rusovciach. In *AVANS* 1982, Nitra 1983, s. 208 – 211.
- PICHLEROVÁ, M. Výskum v Bratislave-Rusovciach. In

AVANS 1984, Nitra 1985, s. 198 – 199.

RAJTÁR, J. Temporäre römische Militärlager in der Slowakei. In *Roman Frontier Studies* 1995, Proceedings of the XVIth International Congress of Roman Frontier Studies, Oxbow Monograph 91. Oxford 1997, s. 473 – 477.

SCHMIDTOVÁ, J. Epigrafické pamiatky a unikátny nález tehly s kolkom kannanefatských jazdcov z Gerulaty. *Zborník MMB Bratislava* 2010.

SCHMIDTOVÁ, J. Rusovce: rímsky vojenský kastel Gerulata a jeho zázemie. In ŠTEFANOVIČOVÁ, T. – ŠEDIVÝ J. (Eds.) *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava, s. 260 – 275.

SCHMIDTOVÁ, J. – BARTA, P. Výskum priekopy rímskeho tábora Gerulata II v Rusovciach v roku 2009. In *Zborník SNM, Supplementum*, v tlači.

TEJRAL, J. The Roman military impact and the natives north of middle Danube during the 1st centuries AD. In *Roman Frontiers studies* 1995 (1997), s. 531 – 536.

VARSÍK, V. Archäologische Topographie des Antiken Gerulata. In *Gerulata I*. Nitra 1996.

